

İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Ön Yargı Kısılacında Sünni-Alevi İlişkileri

Asım YAPICI*

Sünni-Alevi ilişkileri konusunda düşünme ve konuşmanın hem çekici hem de ürkütücü bir tarafı vardır. Konunun nasıl ele alınacağı, her iki grup arasındaki ilişkilerin Sünni perspektiften mi Alevi perspektiften mi, yoksa daha farklı bir bakış açısıyla mı değerlendirileceği meselesi başlı başına bir sorundur.

Daha açık ifadeyle bu konuya nereden bakılırsa açıklama ve çözüm önerileri ona göre farklılaşmaktadır. Mesela “din”, “kimlik”, “çoğulculuk” ve “insan hakları” gibi farklı yaklaşım biçimleri dikkate alınarak tahliller yapılabilir. Keza problemi “teolojik”, “tarihsel”, “kültürel”, “sosyolojik”, “sosyopsikolojik”, “siyasal” ve “hukuki” zeminde tartışmak da mümkündür; ancak bu kadar zengin ve çoklu bir kavrayış ve analizi sınırları belli bir makaleye sığdırmak olası değildir. Dolayısıyla kendimizi “teolojik” ve “tarihsel” verilerden beslenen “sosyopsikolojik” bakış açısıyla sınırlandırmak durumundayız. Böylece Sünni-Alevi ilişkilerinin yönünü ve yoğunluğunu “din”, “kimlik” ve “ön yargı” üçgeninde tartışabilmek için yeterli bir referans noktası elde edebiliriz. Buna ulaşabilmek için de şu iki soruyu ön plana çıkarmanın işlevsel olacağını düşünüyoruz:

- 1- Sünni ve Alevi gruplar arasında bugün hâlâ varlığı hissedilen karşılıklı ön yargılar ve ayrımcılık “nasıl” ve “niçin” ortaya çıkmıştır?
- 2- Ön yargılar ve ayrımcılık basitçe tarihsel sürecin ayıklanması gereken tortuları mıdır? Yoksa onlar belli bir kimliği tanımlamanın olmazsa olmazları mıdır?

Bilindiği üzere dinler belli bir coğrafya ve belli bir sosyokültürel yapı içerisinde farklı söylemlerle ortaya çıkar. Bu süreçte öncelikle iç grup organizasyonunu tamamlayan dinler, öteki inanç gruplarından farklılaşan iddia ve söylemleriyle mensuplarına hem bir *sosyal kimlik* hem de buna bağlı bir *dünya görüşü* sunar. Bu aşamada “biz” ve onlar” ayrımını besleyen ve dinî grubu nevi şahsına münhasır hâle getiren inançlar ve değerler devreye girer. Öyle ki bir dinin beraberinde getirdiği *Tanrı ve insan tasavvurundan* beslenen *iman esasları, ibadet biçimleri ve ahlak anlayışı* başka faktörlerin de devreye girmesiyle *inanınların dünya görüşünü* oluşturur. Bu bağlamda grup içindeki davranış normlarından diğer dinî gruplarla

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı

Mezhepleşmeyen bir din, evrensel iddiaları olan bir inanç sistemi hâline gelememektedir. Eğer dinin evrensel olma iddiası varsa, her çeşit kültürel yapıya ve ulaşabildiği her coğrafyaya mesajını iletmesi gerekir. Bununla birlikte farklı sosyokültürel coğrafyalarda mesajın farklı algılanması kaçınılmazdır.

ilişkilere kadar günlük hayatı ilgilendiren pek çok husus, özellikle ötekilerden farklılıklar vurgulanarak ön plana çıkarılır (Yapıcı, 2004a: 95–97). Böylece grubun varlığını teminat altına alan spesifik bir dinî-sosyal kimlik oluşmaya başlar. Kurucu ya da peygamber hayatta olduğu sürece, dinî grubun çekirdek yapısını oluşturanlar grup içinde hâkim konumda kalmaya devam eder. Kurucu ya da peygamberin vefatından sonra çeşitli problemlerin ortaya çıkması söz konusu olabilir. Bu bağlamda dinî grubun geleceğinin ne olacağına yönelik kaygılar çoğalır. Bir yandan çok çeşitli kültür ve coğrafyalarla temasa geçilmesinden dolayı farklı dinî düşünceler filizlenirken bir yandan da ideolojik ve siyasal beklentiler dinin anlaşılma ve yaşanma biçimini doğrudan etkilemeye başlar. Bu süreçte kendilerini ortodoks kabul edenler yani dinin asıl özünü temsil iddiasında bulunanlar tarafından grubun inanç ve kimliğini koruma arzusuyla bir dizi karar alınır, amentü belirlenir, ilahiyat sistemi oluşturulur. Bu arada dinî grubun normları tespit edilir, sınırları çizilir. Bu sınırlara uymayanlar ya grup içinde eleştirilir ya da gruptan dışlanır (Günay, 1998; Wach, 1995). Diğer bir ifadeyle ilk planda asıl dinî düşünce ve inançların korunması amacıyla alınan bu kararlar neticesinde, bazı gruplar ana dinî bünyeden az ya da çok uzaklaşmış kabul edilir. Böylece asıl dinî bünyeden koştukları iddiasıyla bazı dinî gruplar heterodoks (fasık ve bidatçı), hatta heretik (sapkın ve kâfir) addedilir. Böylece “biz” ve “öteki” kimlik itibarıyla belirginleşir.

Süreci İslamiyet açısından değerlendirecek olursak şunları söylemek mümkündür: Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan hali-

felik meselesi ve bunun zamanla siyasi boyut kazanması, bunun da ötesinde yaşanan tartışmalar, çekişmeler, savaşlar, katliamlar İslam dünyasında Şii-Sünni ayrımını gündeme getirmiştir. Daha sonra Şiiler de Sünniler de kendi içlerinde yeni tartışmalar ve yeni bölünmeler yaşayınca, din anlayışları ve dünyaya bakışları birbirinden oldukça farklılaşan dinî-sosyal gruplar ortaya çıkmıştır. Bu dinî-sosyal grupların bir kısmı aşırı uçlara kayarken bir kısmı Sünnilik ile Şiilik arasında melezleşmiş, bir kısmı ise her iki mezhepten daha farklı bir yol ve düşünce tarzı takip ederek başkalaşmıştır. Ana dinî bünyeyi saf şekliyle temsil ettiğini söyle-

yen “Ehl-i Sünnet” taraftarları, İslami olmayan unsurlarla karışarak saflığını yitirmiş hatta bütünüyle sapkın bir görünüm kazanmış olan grupları dinî gerekçelerden beslenen ön yargı ve ayrımcılıkla dışlarken, söz konusu dışlanmaya maruz kalan gruplar da iç grup organizasyonlarını tamamladıkları andan itibaren kendi dinî-sosyal kimliklerini koruma arzusuyla karşı iddialar geliştirmeye başlar. Özellikle kutsal metinlerin yorumlanması kapsamında Tanrı anlayışı, iman ve ibadet esasları, nihayet dinî grubun teşkilatlanma sürecine yönelik bir takım itiraz ve protestolar dillendirilir. Bir kısım protestolar ana dinî bünyeden ayrılma iddiası taşıırken bir kısım sadece eleştiri olarak kalır. Böylece ana dinî grupta bölünmeler gözlenir, yani mezhepler, tarikatlar ve cemaatler ortaya çıkar. Aslında bölünme sosyolojik anlamda kaçınılmazdır; çünkü Günay’ın da (1998: 269) belirttiği gibi: “Mezhepleşmeyen bir din, evrensel iddiaları olan bir inanç sistemi hâline gelememektedir.” Eğer dinin evrensel

lar, sosyal mesafeler ve ayrımcılık tezahür eder.

Bugün ülkemizde varlıklarını devam ettiren Sünniler ve Aleviler çeşitli sebeplerle tarihsel süreç içerisinde bu isimlerle anılan ve kendilerine has kimlikleri bulunan alt dinî gruplardır. Özellikle Anadolu Aleviliği hem Sünnilikten hem de İran Şiiliğinden farklı bir karakter göstermektedir. Osmanlı Devleti’nden bu yana bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde Sünni ve Alevi köylerinin farklılaştığı, birbirlerinden kız alıp vermeden tutun da kestikleri hayvanın, hazırladıkları yemeklerin yenip yenmeyeceğine kadar pek çok tartışmanın yaşandığı bu iki grup arasında önce sosyal mesafe normları gelişmiş, daha sonra ayrımcılık devreye girmiştir. Ön yargılar ise bu süreçte hem sosyal tabakalaşma ve farklılaşmaya hem de mevcut uygulamaların meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir.

Kuşkusuz Sünni ve Alevi kimliğinin oluşumu, her iki grubun İslam’ı birbirlerinden farklı biçimde algılaması ve yaşaması, kısaca kendine has duruş-

Kuşkusuz Sünni ve Alevi kimliğinin oluşumu, her iki grubun İslam’ı birbirlerinden farklı biçimde algılaması ve yaşaması, kısaca kendine has duruşları ile teessüs ve teşekkül etmiştir. Bu süreç aslında zihinsel anlamda sosyal gruplama ile duygusal anlamda sosyal kıyaslamanın doğal bir ürünüdür.

olma iddiası varsa her çeşit kültürel yapıya ve ulaşabildiği her coğrafyaya mesajını iletmesi gerekir. Bununla birlikte farklı sosyokültürel coğrafyalarda mesajın farklı algılanması kaçınılmazdır. Yani mesaj her yörede oranın kültürel özellikleriyle harmanlanarak algılandığı için yeni bir yapı ve anlam içerecek şekilde yeniden inşa olur; ancak din içerisinde birbirlerinden farklılaşan grupların ortaya çıkması aynı zamanda bunların birbirleriyle çatışmasını da beraberinde getirmektedir; çünkü ister din, ister mezhep, isterse cemaat seviyesinde olsun, her inanç grubu hakikati bizzat kendilerinin temsil ettiğini iddia ederek ötekileri şu ya da bu şekilde dışlamaya başlar (Watt, 2002: 84; Yapıcı & Albayrak 2002: 37–38). Bu süreçte etnosantrik eğilimler kendisini daha çok hissettirdiği için “öteki” olarak algılanan alt dinî gruplar “dinden çıkmakla”, “sapkın”, “sapık” ve “kötü” olmakla suçlanır. Böylece alt dinî gruplar arasında kalıp yargılar, ön yargı-

ları ile teessüs ve teşekkül etmiştir. Bu süreç aslında zihinsel anlamda sosyal gruplama (kategorizasyon) ile duygusal anlamda sosyal kıyaslamanın doğal bir ürünüdür. Önce “biz” ve “onlar” kategorik ayrımı ortaya çıkar. Bu ayrım tarihsel, dinsel ve sosyokültürel gerekçelerle temellendirilir. Grup içi benzerlikler, gruplar arası farklılıklar ısrarla vurgulanır; ancak bu yeterli değildir; çünkü eğer grup, üyelerine saygın bir kimlik algısı sunmuyorsa varlığını devam ettiremez. Bu sebeple diğer grup ya da gruplarla kıyaslamalar yapılır (Turner, 1979). Bu kapsamda iç grubu yüceltici, dış grupları ise aşağılayıcı ve dışlayıcı söylemler ön plana çıkarılır ve bunlar dinî, tarihî, siyasi ve sosyokültürel gerekçelerle kuvvetlendirilir. Öteki artık dışarıda tutulmaktadır. Onun yeniden iç gruba yaklaşmasını engellemek grubun varlığını ve kimliğini devam ettirme açısından zaruri kabul edilir. Sosyal mesafe normları devreye sokulur, bu normlar gru-

bun değer yargısı ve dünya görüşü hâline getirilir.

Kendi aralarında kısmi farklılıklar olmakla birlikte Sünniler genellikle Kur'an, sünnet ve fıkıh üzerinden şekillenen bir din ve kimlik algısına sahiptir. Sünnilere göre ideal bir Müslüman *dinî, ahlaki ve geleneksel* değerleri yaşayan ve yaşatmaya çalışan "*gerçek bir Müslüman*" olmalıdır. Onlara göre Müslümanlığın aslı budur. Bunun dışındaki yorumlar heterodokstur, yani İslam dışı unsurların katılmasıyla bulanıklaşmıştır. Dolayısıyla saf değildir. Sünni çerçeveden bakılacak olursa Aleviler "*sapık inançlıdır.*" Bu yaklaşım temelde "*mülhid*", "*rafizî*" "*zındık*" ve "*dinsiz*" kalıp yargılarıyla yakından ilişkilidir. Buna, yakın dönemlerde "*kızılbaş-komünist*" vb. yakıştırmalar da eklenmiştir. "*Abdestsiz*", "*Gusül abdesti almaz.*" ya da "*Gusülde belden aşağı yıkarlar.*" vb. söylemler de yine bu kapsamda değerlendirilebilir. Aslında en fazla yaralayıcı ve aşağılayıcı itham cinsel ilişkide serbestlik çağrışımı yapan "*mum söndü*" ön yargısıdır (Yapıcı, 2004a; 2004b; Türkdoğan, 1995). Bu ön yargı diğer ithamlarla birleşince Aleviler, Yahudi ve Hristiyanlardan daha uzak bir sosyal mesafeye yerleştirilmiştir. Öyle ki Dumont'un da (1997: 142) belirttiği gibi bazı yörelerde: "*Bir Alevinin Müslüman olabilmesi için önce Yahudi, sonra Hristiyan daha sonra da Müslüman olması gerekir.*" şeklinde dile getirilen söylemler ortaya çıkmıştır. Sezgin de (1995:

53-54) bazı bölgelerde: "*Alevilerin Müslüman olabilmesi için ayaklarının altına bir kiremit ya da tuğla almaları ve o eriyene kadar yıkanmaları gerekir.*" şeklinde ifade edilen kalıp yargıların var olduğundan söz etmektedir.

Kendi aralarında çok ciddi farklılıklar görülse de Alevilerin İslam algısı Sünnilerin İslam algısından oldukça farklıdır. Bu farklılık tarihsel süreçte yaşananlarla birleştirilip yeniden üretilince Sünniler özellikle "*Yezid*" kavramı üzerinden algılanıp damgalanmıştır. Onlara göre Kerbela faciasının sorumlusu olmaları hasebiyle Sünniler "*Yezidin ahfatları*", "*Yezidin çocukları*", "*Mervan*" ve "*Münkir*" dir. Sonra "*Varma Yezidin yanına, siner kokusu tenine.*" deyişinin Aleviler arasında yaygın bir şekilde kullanıldığı da bilinmektedir. Günümüzde ise yöresel farklılıklarla birlikte, "*yoz*", "*yobaz*", "*gerici*", "*şeriatçı*", "*muhafazakâr*", "*modernleşemeyen*", "*yabancı*", "*sakallı*" vs. tarzında kalıp yargıların dillendirildiği kaydedilmektedir (Engin, 1999; Türkdoğan, 1995). Yapılan çalışmalar göstermektedir ki Aleviler hem günümüz Müslümanlarını hem de Sünnileri hemen hemen aynı sıfatlarla algılamaktadır. Ayrıca onların ideal Müslüman tasavvuru; *çağdaş, modern, ilerici, insan haklarına saygılı, insanî özellikleri ön planda tutan*, bununla birlikte evrensel ahlak ilkelerine uyum sağlayabilmiş "*iyi bir insan*" şeklindedir (Yapıcı, 2004a, 2004b). Burada da Alevilerin

Sünnilik-Alevilik arasında yaşanan gerilimler; söz konusu bu grupların aynı ya da yakın coğrafyalarda; ama hem birbirlerinin kimliğini tehdit eden iddialarla ortaya çıkmalarından hem de kıt kaynaklara ulaşma hususunda birbirleriyle rekabet ve yarışma içerisinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır.

kendilerini değerlendirirken kullandıkları “ilerici”, “modern”, “demokratik”, “solcu”, “açık fikirli” vb. nitelendirmeleri ön plana çıkarttıkları görülmektedir (Güneş-Ayata, 1997; Erman, 2005). Bu durum örtük bir şekilde ideal Müslümanlığın Alevilik olduğunu ima etmektedir.

Sünni ve Alevi gruplar arasındaki ilişkilerin olumsuz bir seyir izlemesinin bazen sebebi bazen de sonucu olan ön yargılar çoğu kere sosyal mesafe göstergeleriyle belirgin bir şekil kazanır. Böylece ön yargılar gündelik hayatı ve sosyal ilişkileri etkilemeye başlar. Bu bağlamda ilk dikkati çeken konu evlenme meselesidir. Yapılan çalışmalar Sünnilerin Alevilerle evliliğe oldukça soğuk durduklarını ortaya koymaktadır. Mesela, Güneş-Ayata (1997: 200), “Sünnilerin tam Müslüman saymadıkları Alevilere kızlarını vermek istemediklerini, ancak erkek çocuklar için bu meselenin dinî bir uygunsuzluk değil, daha ziyade toplumsal sebeplerden kaynaklanan bir durum olduğunu” belirtmektedir. Türkdoğan’ın (1995: 362) çalışmasında Sünni gençlerin % 14 ile % 61 arasında değişen oranlarda (ort. % 39) Alevilerle evlenmeyi kabul ettikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte başka çalışmalarda daha farklı bulgularla karşılaşmak da olasıdır. Mesela Altuntaş’ın (2002: 24) tespitlerine Sünnilerin yaklaşık % 70’i çocuklarının Alevilerle evlenmesini onaylama eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte o, bu sonucun ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir. Yapıcı’nın (2004a: 270–271) bulgularına gelince; Sünni gençlerden “Kız kardeşlerinin bir Alevi ile evlenmesini onaylayanlar” % 24; “Bir Alevi ile evlenmeyi kabul edenler” ise % 29’dur. Aslında Sünnilerin Alevilerle evlenme konusunda pek istekli olmadıkları günlük gözlemlerde bile rahatlıkla fark edilmektedir. Onlar bu tutumlarını genellikle, “ailelerin karşı çıkması”, “her iki kesim arasında kapatılamaz dinî ve kültürel farklılıklar olması”, “bu tür evliliklerin genellikle mutsuzluk ve boşanmayla sonuçlanması” vb. gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Alevilerin Sünnilerle evlenmeyi istememesi konusunda da hemen hemen aynı gerekçeler söz konusudur; zira Güneş-Ayata’nın da (1997: 200) vurguladığı üzere, evlenme konusunda Sünniler Alevilere kapalı olduğu gibi genelde Aleviler de Sünnilere kapalıdır. Hatta Engin (2002: 275), “geleneksel Alevilikte Alevi olmayanla evlenme yaşının bulunduğu” söylemektedir. Nitekim Türkdoğan’ın (1995) yaptığı çalışmada pek çok Alevi Sünnilerle evlenmeye karşı olduğunu belirtmiş hatta Sünnilerden kız alınsa bile onlara kız verilmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Alevilerin Sünnilere kız vermek istememelerinin sebebi ise genelde inançlarından dolayı kızlarına kötü davranılacağı veya onların aşağılanacağı ya da zamanla kızlarının Sünnileştirileceği korkusudur. Altuntaş da (2002: 24) yaptığı mülakatlara dayanarak Alevilerin Sünnilerle evlenme hususuna pek sıcak bakmadıklarını söylemektedir; çünkü Aleviler, kendileriyle evlenen Sünni gençlerin inançlarını özgürce yaşayabildikleri halde, Sünnilerle evlenen Alevilerin inançlarından dolayı baskı gördüklerini düşünmektedir. Buna rağmen yeni neslin, özellikle şehirde yaşayanlar ve yüksek tahsil yapanların Sünnilerle evlenme konusunda daha serbest bir tutum sergilediği ifade edilmektedir (Bal, 1997; Türkdoğan, 1995). Esasen söz konusu bu esnek tavır başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Mesela Altuntaş’ın (2002: 24) verilerine göre Alevilerin yaklaşık % 60’ı Sünnilerle evlenebileceklerini söylemişlerdir. Yapıcı’nın (2004a: 270) çalışmasında gerek kız kardeşinin bir Sünniyle evlenmesini onaylayan gerekse Sünnilerle evlenmeyi kabul eden Alevi öğrencilerin oranı % 78 civarındadır. Bununla birlikte “eğer gerçekten severlerse Sünnilerle evlenebileceklerini” ifade eden Alevi gençler olduğu gibi “evlenmeyi istesek bile ailemizi nasıl ikna ederiz, onu bilmiyoruz” diyenler de vardır. Hatta: “Ben katılmıyorum, ama büyüklerimiz Sünnilerle evlenmek isteyen Alevi kızlara ‘Yezid’i bugün koynuna alan yarın kalbine alır. Bunu

unutmayın' derler. Bu şartlarda ailemize bu durumu nasıl izah edeceğiz." diyen ve sevdiği kıza ya da erkeğe karşı nasıl bir tavır takınacağını kestiremeyen veya bu konuda bir takım açmazlar yaşayanlara da rastlanmaktadır. Aslında burada ön yargıların sosyal mesafe normlarıyla nasıl ilişkilendirildiği ya da sosyal mesafelerle ön yargıların birbirinin nasıl hem sebebi hem de sonucu olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrıca: "Bir Hristiyanla, bir Yahudi'yle karşılaşıyorsunuz, size inançlarımızla ilgili herhangi bir ithamda bulunmuyor. Bir Sünni ile karşılaşıyorsunuz hemen "sapık mısınız", "dinsiz misiniz", "böyle inanış olur mu" şeklinde aşağılayıcı ifadelerde bulunuyor. Hem inançlarımızı muhafaza etmek isteyeceğim hem de bana sürekli bu şekilde tacizde bulunan birisiyle evli kalacağım, bu çok zor." diyerek meselenin farklı bir boyutunu dillendirenler de mevcuttur (Yapıcı, 2004a: 280). Görüldüğü üzere bu ifadenin arkasında Alevi kimliğine yönelik bir tehdit algılaması söz konusudur. Başka bir deyişle bu tür bir tehdit iç grup evliliklerini ön plana çıkarmaktadır; zira sosyal kimliklerini tehdit altında hissedenlerde iç grup bütünleşmesi daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Dumont'a (1997: 146) dayanarak söyleyecek olursak, Sünnilerle evlenmeleri konusunda sosyal çevrelerinin ve ailelerinin tepkisiyle karşılaşan Alevi gençlerin kendi içlerinden birisiyle evlenmeyi tercih etmeleri, Alevi kimliğinin sürekliliğini sağlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Sünnilerle evlilik ve akrabalık gibi yakın sosyal ilişkiler kurmak istemeyen Alevi gençlerin genellikle *Alevi kimliğini* koruma arzusuyla hareket ettikleri söylenebilir. Aslında bu durum Sünni gençlerin Alevilere yönelik tavırları için de geçerlidir. Temelde kalıp yargıların ön yargılara, bunların da tutum ve davranışlara yansımından kaynaklanan bu durumun sebebinin Rose (1951: 15-16) şöyle ifade etmektedir: "Kendinden olmayanla evlenme sonucu doğan çocuklar, o grup için kayıp kabul edildiğinden, öteki ile evlilik genelde hoş karşılanmamaktadır."

Tarihsel süreç içerisinde, Sünni ve Alevi grupların birbirlerini genelde olumsuz niteliklerle vasıflama, ön yargılarla mahkûm etme ve katı sosyal mesafelerle dışlama eğilimi göstermesi, onların birbirlerine sürekli kuşku dolu gözlerle bakmasına sebep olmuştur. Sünni-Türkler arasında Yezid ve Muaviye ismine hemen hemen hiç rastlanmamakta, hatta Yezid ismi lakap olarak toplumca sevilmeyen, kötü ün salmış, kırıcı, dökücü, söz dinlemeyen kişiler hakkında pejoratif bir anlamda

kullanılmakta, bunun da ötesinde, Sünni çocuklara oldukça yaygın biçimde *Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma* gibi Ehl-i Beyt'e ait isimler verilmekte, "Hz. Peygamberin torunları" katledildiği için Kerbela bir facia olarak nitelendirilmektedir. Aslında bunlar bile Sünnilerin duygusal olarak nasıl bir tavır içerisinde olduklarını ortaya koyacak mahiyettedir. Bütün bunlara rağmen Alevilere göre Sünniler yine de *Yezittir*. Aynı şekilde Aleviler namus ve iffetlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları halde, bir kısım Sünniler tarafından "mum söndü" yaptıkları, cinsel hayatlarında ana-bacı tanımadıkları şeklinde hayalî ilişkiselliklerden neşet eden ve hiçbir nesnel gerçekliği olmayan ithamlarla mahkûm edilmektedir. Her iki taraf da birbirlerine ön yargılı bir tavırla ve klişelerle yaklaşmakta, kendi kimliğini ötekini dışlayarak şekillendirmektedir.

Bireysel duruş ve tutum farklılıklarıyla birlikte her insan içinde büyüdüğü kültürün ürünüdür. Yetiştirdiği ortam ona neyi nasıl görmesi gerektiği hususunda bir algı kalıbı ve bir bakış çerçevesi sağlar. Dolayısıyla farklı söylemlerle yola çıkarak farklı bir kimlik geliştiren alt din gruplarının birbirlerine olumsuz bakmalarını bir yere kadar normal karşılamak gerekir; çünkü her grubun kendine has değerleri, normları, doğruları, yanlışları, onayladığı ve onaylamadığı davranış biçimleri ve spesifik

bir sosyal kimliği vardır. Bu ise onların birbirlerini algılamak nesnel davranmadıkları anlamına gelmektedir; zira öteki hakkında verilen yargılar, meselenin nesnel gerçeklik düzeyiyle değil, sosyal yargı düzeyiyle dile getirilmektedir. Başka bir deyişle mevcut nesnel gerçeklik ile algılanan ve tasavvur edilen sahte gerçeklik arasında her zaman farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı şudur: Bireysel, sosyokültürel ve dinî kabullerden beslenen şekillenen ön yargılar nesnel değil, öznel (Leyens, Yzerbyt & Schadron, 1996: 14-15); çünkü çeşitli gruplara yönelik yargı ve değerlendirmeler, mevcut sosyal şartlara ve onların bilince yansımalarına göre şekillenmektedir. Dahası grupların birbirlerini algılamak sosyal kimliklerin otomatik olarak devreye girmesi atıflarda hataların yapılmasına sebep olmaktadır. Bu da, temelde asimile olma tehlikesine karşı grupların kendi sosyal kimliklerini koruma arzusundan kaynaklanmaktadır.

Deschamps ve Pæz'e (1999: 13) tespitleriyle konuşacak olursak: "Dünyanın neresinde olursa olsun ötekine yönelik ön yargılar, olumsuz tutumlar ve düşmanlıklar temelde hedef kitlenin sosyal kimliğine açık bir tehdit oluşturmakla birlikte, bir yönüyle bu davranışlar bizzat bu düşmanlığı gösterenlerin de kendi sosyal kimliklerini tehdit altında hissetmesiyle yakından ilişkilidir." Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Tarihsel süreçten bugüne Sünni ve Alevi gruplarının birbirlerini çok çeşitli ithamlarla yaralamalarının arkasında kendi kimliklerini koruma arzuları yatmaktadır; zira iç grubu olumlu, dış grupları ise iç gruba yakınlık ya da uzaklıklarına göre farklı derecelerde olmak üzere olumsuz veya daha az olumlu vasıflarla nitelendirmek ötekenden

farklılaşan ve kendine özgü bir yapı kazanan olumlu bir sosyal kimliğe ve prestijli bir benlik algısına ulaşmaya hizmet eden vasıtalar (Turner, 1979). Bu noktada olumsuz kalıp yargıların, düşmanlığın ve ayrımcılığın kendi kimlikleriyle yaşama konusunda birbirlerini rakip ve engel olarak gören gruplar arasında daha fazla görüldüğü söylenebilir. Gerçekten de Sünnilik-Alevilik arasında yaşanan gerilimler, söz konusu bu grupların aynı ya da yakın coğrafyalarda, ama hem birbirlerinin kimliğini tehdit eden iddialarla ortaya çıkmalarından hem de kıt kaynaklara ulaşma hususunda birbirleriyle rekabet ve yarışma içerisinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Mesela Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde devlet desteğini de arkalarına alarak Anadolu'da çok uzun süre hâkim unsur olarak bulunan Sünniler karşısında Kızılbaz, Tahtacı, Nusayri vs. çeşitli Alevi grupları dinî kültürel kimliklerini korumak istemişler, bu sebeple kendilerini Sünnilerden farklılaştıran unsurları daha çok ön plana çıkarmışlardır. Sünniler de Sünnilikle bir ve aynı kabul ettikleri Müslüman kimliğine bir tehdit ve İslam dininin asıl özünden uzaklaşmış sapkın bir hareket olarak algıladıkları Alevileri Müslüman olmamakla damgalama ve dışlama eğilimi göstermişlerdir. Bu anlamda bugün zaman zaman dile getirilen: "Alevilik gerçek İslamiyet'tir." "Alevilik, İslamiyet'in en doğru yorumudur." şeklindeki yaklaşımlar da temelde Alevi kimliğini korumaya yöneliktir (Engin, 1999: 280); çünkü yüzyıllardır Aleviler: "Biz de Müslüman'ız." dedikleri hâlde Sünniler tarafından: "Hayır! Siz Müslüman değilsiniz." tepkiyle karşılaşmışlar ve sonunda kendi kimliklerini korumak için: "Gerçek İslam Aleviliktir." söylemini dillendirmek zorunda kalmışlardır (Engin, 1999: 280; Çamuroğlu, 1994: 38). Aynı şekilde 1994 yılında Aktüel dergisinde yayınlanan tartışmalara bakılacak olursa (Özkan, 1994a; Özkan, 1994b, Yediğ & Özkan 1994) İslam'dan ayrılıp Hristiyanlığın bir mezhebi olmak isteyen çok az sayıdaki Alevinin de sosyal kimliklerini koruma arzusuyla hareket ettikleri düşünülebilir; ancak Alevilerin büyük bir çoğunluğu, bu tür bir tavrı kimliklerini tehdit eden bir çözüm biçiminde algıladığı için onaylamamıştır; zira böyle bir durum Sünnilerin: "Siz Müslüman değilsiniz." söylemini haklı çıkaracaktır. Bu ise vaktiyle nesnel gerçekliği olmayan bir iddianın zaman içerisinde dönüp dolaşıp kendi kendini gerçek-

leştiren kehanete dönüşmesi anlamına gelir. Her ne kadar kendi aralarında az miktarda farklı görüşler taşıyanlar olsa da Alevilerin geneli Müslüman üst kimliği altında Aleviye yaşayıp Alevi olarak ölmeyi, yani kimliklerinden taviz vermeden varlıklarını devam ettirmeyi istemektedir. Aynı şekilde bugün Aleviler tarafından sık sık gündeme getirilen: "Alevi köylerine zorla cami yaptırıldığı", "Din Kültürü Ahlak Bilgisi derslerinde sadece Sünni Müslümanlığın anlatıldığı", "Diyaret İşleri Başkanlığının İslamiyet'in sadece Sünni yorumuna göre yapıldığı ve hareket ettiği", "devlet eliyle Alevilerin Sünnileştirilme çabası içerisine girildiği", nihayet "onların dışlandığı, ayrımcılığa maruz bırakıldığı, hatta yok sayıldığı" vb. şikâyetler de temelde Alevilerin sosyal, kültürel ve dinî kimliklerini koruma arzularının yansıması kabul edilebilir. Dışlanan kadar dışlayanlar da kimliklerini ötekinin tehdidi altında hissettiği için her iki grup arasındaki ilişkiler etnosantrizme dayalı bir görüntü içerisinde şekillenmeye devam etmektedir; ancak insanların bilgi seviyesinin git-tikçe artması, kültürel çoğulculuğun artık bir vakıa olarak kabul edilmeye başlanması, toplumda liberal eğilimlerin kuvvetlenmesi, demokratik yaşam biçimini benimseme sürecinde belli bir mesafe kat edilmesi vb. olgular Alevilerle Sünniler arasındaki ön yargıların kısmen zayıflamasına yol açmış görünmektedir.

Özetle, Sünni ve Alevi grupların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen temel faktör sosyal kimliklerdir; çünkü ötekinden farklı olma olgusu, ne açıdan farklı olduğuna bakılmaksızın gruplar arası ilişkileri belirlemeye hizmet etmektedir. Bu sebeple Sünniler ve Aleviler kendilerini değerlendirirken daha ziyade olumlu, birbirlerini değerlendirirken ise genelde olumsuz sıfatları atfetme eğilimi içerisindeyler. Her iki alt dinî-sosyal grubun birbirlerini algılamalarında tarihsel süreçte yaşanan acı tecrübeler ve tortuların etkisi hâlâ hissedilmektedir. Bunları yok etmek kolay değildir; zira Einstein'e atfedildiği üzere: "Ön yargıları parçalamak atomu parçalamaktan daha zordur."

Bir yerde farklı bir grup kimliği varsa o kimlik mutlaka ötekine rağmen, ama ötekiyle birlikte mevcuttur; çünkü hiçbir grup, dolayısıyla hiçbir kimlik tek başına var olamaz. Burada asıl önemli olan farklılıkların farkında olarak birlikte yaşayabilmenin imkânlarını bulabilmektir. ■

Kaynaklar

- Altuntaş, N. (2002). "Türkiye'de Etnik Kimlik, Din-Mezhep ve Siyaset". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 5 (2), 5-46.
- Bal, H. (1997). *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*. İstanbul: Ant Yay.
- Çamuroğlu, R. (1994). *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*. İstanbul: Ant Yay.
- Deschamps, J.-C. & Pæz, D. (1999). "L'identité en Psychologie Sociale: Processus Cognitifs, Facteurs Situationnels et Représentations Sociale". In: J.-C. Deschamps, J. F. Morales, D. Pæz & S. Worchel (Eds.), *L'identité Sociale*, (pp. 13-18), Grenoble: PUG.
- Dumont, P. (1997). "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğe Bakış" (Çev., İ. C. Erseven). *Aynayı Tuttum Yüzüme Ali Göründü Gözüme: Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik* içinde (ss. 142-161), İstanbul: Ant Yay.
- Engin, İ. (1999). "Alevilerin Kendi Görüntüsünü Algılayışı ve Alevi İmajına Yönelik Bakış Açıkları". *Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayirler* içinde (ss. 275-302), İstanbul: İSAV Yay.
- Engin, İ. (2002). "Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Alevi Kimliğinin Oluşumu, Gelişimi ve Değişmesinde İmaj Sorunu ve Düşman İmajlarının Etkileri". İ. Bahadır (Haz.) *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Alevi Tarih ve Kültürü* içinde (ss. 274-306) Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay.
- Erman, T. (2005). Mahalledeki Öteki: Gecekondu Ortamında Sünni-Alevi İlişkileri. G. Pultar, T. Erman (Der.) *Türk(iye) Kültürleri* içinde (ss. 319-337), İstanbul: Tetragon İletişim Hizmetleri A.Ş.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yay.
- Güneş-Ayata, A. (1997). Kentsel Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Etnik Kimlik: Aleviler ve Soydaşları Örneği. Nuri Bilgin (Yay. Haz.), *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik* içinde (ss. 197-205), İstanbul: Bağlam Yay.
- Leyens, J.-P. & Yzerbyt, V. & Schadron, G. (1996). *Stéréotypes et Cognition Sociale*. (Traduction de: G. Schadron), Sprimont: Mardaga.
- Özkan, F. (1994a). "Alevilerin Devleti Protestosunda Yeni Aşama: Haklarımız Verilmezse Hristiyan Oluruz". *Aktüel* 163, 24-26.
- Özkan, F. (1994b). "Haklarımız Verilmezse Hristiyan Oluruz Ültimatoma Alevi Gençlerden Büyük Tepki: Alevi Olarak Öleceğiz". *Aktüel* 165, 26-29.
- Rose, A.M. (1951). *L'origine des Préjugés*. Paris: Unesco.
- Sezgin, A. (1995). "Aleviler Hakkındaki Söylentiler". *Günümüzde Alevilik ve Bektaşîlik* içinde (ss. 51-64), Ankara: TDV Yay.
- Turner, J. C. (1979). "Comparaison Sociale et Identité Sociale" (Traduction de: J. Deschamps). In: W. Doise & J. C. Deschamps (Eds.), *Expérience Entre Groupes*, (pp. 151-184), Paris: Mouton.
- Türkdoğan, O. (1995). *Alevi Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma*. İstanbul: Timaş Yay.
- Wach, J. (1995). *Din Sosyolojisi*. (Çev., Ünver Günay), İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay.
- Watt, W. M. (2002). *Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım*. (Çev., A. V. Taştan & A. Kuşat), İstanbul: İz Yay.
- Yapıcı, A. (2004a). *Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı A. (2004b). "Alevi ve Sünni Grupların Birbirlerine Yönelik Tutumlarını Belirleyen Faktörler Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme". *Tabula Rasa* 4 (10), 157-181.
- Yapıcı, A. & Albayrak, K. (2002). "Ötekini Algılama Bağlamında Dinî Gruplar Arası İlişkiler." *dinî Araştırmalar* 5 (14), 35-59.
- Yedig, S. & Özkan, F. (1994). "Aktüel'in Başlattığı Tartışma Genişliyor: Alevilik İslam'la Özdeştir." *Aktüel* 173, 22-25.